

סיכום שיעור 01 – אזרחות | Ezrachut Lesson 01 Summary

חלק 1 – סיכום שיעור / Lesson Summary

- **(יחידה 1)** מדינת ישראל מוגדרת כמדינה **דמוקרטית ויהודית**. שני המאפיינים האלה מרכזיים להבנת המשטר בישראל.
- **(יחידה 9)** המילה "יהודי" מופיעה מספר פעמים בהכרזת העצמאות, אך המילה "**דמוקרטיה**" לא מופיעה **בהכרזה כלל** – רק רמזים ברורים לדמוקרטיה (למשל: "תקיים שוויון זכויות לכל אזרחיה ללא הבדל").
- **(יחידה 1)** המילה "דמוקרטיה" מגיעה מיוונית: **דמוס = עם, קראטיה = שלטון** – שלטון העם.
- **(יחידה 1)** ביוון העתיקה הייתה **דמוקרטיה ישירה** – העם הצביע ישירות על החלטות באמפיתיאטרון. היום זה בלתי אפשרי בגלל: אוכלוסייה ענקית, בעיות מורכבות שדורשות ידע מקצועי, ולא לכל אחד יש זמן ויכולת.
- **(יחידה 1)** היום מתקיימת **דמוקרטיה ייצוגית (עקיפה)** – אזרחים בוחרים נציגים שמקבלים החלטות בשמם. אם הנציגים לא מוצאים חן – אפשר להחליפם בבחירות הבאות.
- **(יחידה 1)** עיקרון **הכרעת הרוב**: החלטות מתקבלות על פי רוב האוכלוסייה. גם אם הרוב טועה – הולכים עם הרוב כי זה רצון העם. אין חלופה טובה יותר בדמוקרטיה.
- **(יחידה 1)** חובה על הרוב לאפשר למיעוט להאמין ולפעול על פי השקפתו – **אסור שהרוב יפגע בזכויות המיעוט**.
- **(יחידה 1)** עיקרון **הפלורליזם**: הכרה בזכות של כל אדם, קבוצה ומדינה להביע דעות והשקפות עולם שונות. החברה הישראלית היא **חברה הטרוגנית** – מורכבת מקבוצות רבות (חילונים, דתיים, חרדים, ימין, שמאל, עדות שונות, עולים מ-137 מדינות).
- **(יחידה 1)** תנאי למימוש הפלורליזם הוא **סובלנות** – לקבל את האחר, לדעת לסבול דעות מנוגדות, ולתת לכל אחד להביע דעתו גם אם קשה לשמוע אותה.
- **(יחידה 1)** עיקרון **שלטון החוק**: החוק הוא ה"בוס" בדמוקרטיה. כולם חייבים לציית לחוק – **ללא הבדל דת, גזע ומין**. גם ראש הממשלה וגם מנקה הרחוב – שווים בפני החוק.
- **(יחידה 1)** בדמוקרטיה כל חוק ניתן **לשינוי** – אם החברה חושבת שהחוק מיושן, אפשר לתקן אותו או לחוקק חוק חדש (דוגמה: חוק החניונים שהתברר כגרוע יותר ודרש תיקון).
- **(יחידה 1)** ללא חוק – יש **אנרכיה** ("איש הישר בעיניו יעשה, אין דין ואין דיין").
- **(יחידה 1)** עיקרון **הפרדת רשויות**: שלוש רשויות – מחוקקת (כנסת), מבצעת (ממשלה), שופטת (בית המשפט). הפרדה נועדה למנוע ריכוז כוח במקום אחד.
- **(יחידה 1)** **ביקורת ופיקוח על השלטון** – שני סוגים: (א) **ביקורת פורמלית** – מבוצעת ע"י מוסדות שמוגדרים בחוק (מבקר המדינה, הכנסת, בית המשפט); (ב) **ביקורת בלתי פורמלית** – מבוצעת ע"י אזרחים, תקשורת, רשתות חברתיות, הפגנות, ארגונים וולונטריים.
- **(יחידה 2)** חשיבות הכרת **זכויות האדם והאזרח**: המורה הדגיש שידע על זכויות מועיל ביומיום – דוגמה: תלמידים שגילו שהמעסיק לא הפקיד עבורם דמי הבראה, ודוגמה של אם חד-הורית שלא קיבלה קצבה מביטוח לאומי ובעזרת הידע מהקורס הצליחה לקבל את כל הכסף בחזרה.
- **(יחידה 1)** **משאל עם (רפרנדום)** – כלי של דמוקרטיה ישירה שקיים תיאורטית: העם מצביע כן/לא על שאלה ספציפית. בישראל לא נעשה שימוש, אבל שווייץ משתמשת במשאל עם באופן נרחב. מקור המילה: "משאל" = לשאול.

- **(יחידה 3)** הבחינה נותנת **שתי יחידות** לימוד – יש לכך משקל ומשמעות בתעודת הבגרות.
- **(יחידה 1)** דמוקרטיה מול מדינה **טוטליטרית**: בדיקטטורה אין בחירות, מנהיג אחד מחליט, אין שוויון בפני החוק, ויש רק דעה אחת. דוגמאות: צפון קוריאה (אין אינטרנט, פולחן אישיות), רוסיה (לא היה מותר לשמוע מוזיקה מערבית), איראן (ניתוק אינטרנט בזמן מחאה).

חלק 2 – דף מושגים / Glossary

דמוקרטיה (דמוס + קראטיה)

- הגדרה: שלטון העם – משטר שבו העם בוחר את נציגיו ומשתתף בקבלת החלטות
- הסבר: המילה מגיעה מיוונית עתיקה. דמוס = עם, קראטיה = שלטון
- דוגמה ישראלית: מדינת ישראל היא מדינה דמוקרטית – אזרחים בוחרים נציגים לכנסת
- יחידה: 1

דמוקרטיה ישירה

- הגדרה: שיטת משטר שבה העם מצביע ישירות על החלטות, ללא נציגים
- הסבר: הייתה קיימת ביוון העתיקה – מישהו היה עומד על במה באמפיתיאטרון ושואל "מי בעד?" והיו סופרים ידיים. היום בלתי אפשרית בגלל גודל האוכלוסייה, מורכבות הבעיות, וחוסר ידע/זמן של האזרחים
- דוגמה ישראלית: אין שימוש בדמוקרטיה ישירה בישראל
- יחידה: 1

דמוקרטיה ייצוגית (עקיפה)

- הגדרה: שיטת משטר שבה אזרחים בוחרים נציגים שמקבלים החלטות בשמם
- הסבר: ברוב המדינות הדמוקרטיות, המדינה אינה מנוהלת ישירות על ידי האזרחים אלא על ידי נציגים נבחרים. אם הנציגים לא מוצאים חן – אפשר להחליפם בבחירות הבאות
- דוגמה ישראלית: אזרחי ישראל בוחרים נציגים לכנסת שמחוקקים חוקים ומקימים ממשלה
- יחידה: 1

שלטון העם

- הגדרה: עיקרון לפיו העם הוא מקור הסמכות – הוא בוחר את השלטון ומסמיך אותו לפעול בשמו
- הסבר: העם בוחר נציגים בבחירות, מסמיך אותם לקבל החלטות, ואם הם לא מוצאים חן – אפשר להחליפם
- דוגמה ישראלית: בחירות לכנסת בישראל
- יחידה: 1

הכרעת הרוב

- הגדרה: עיקרון לפיו החלטות במדינה הדמוקרטית מתקבלות על פי רוב האוכלוסייה, לא על פי יחיד או קבוצה, וגם לא בהסכמת כלל האוכלוסייה
- הסבר: גם אם הרוב טועה – הולכים לפי הרוב כי זה רצון העם ואי אפשר להגיע למצב שכולם מסכימים. אם הולכים עם יחיד או מיעוט – זו דיקטטורה
- דוגמה ישראלית: בכנסת מצביעים על חוקים – 70 חברי כנסת בעד = ההחלטה מתקבלת
- יחידה: 1

זכויות המיעוט

- הגדרה: החובה של הרוב לאפשר למיעוט להאמין ולפעול על פי השקפתו – אסור לרוב לפגוע בזכויות המיעוט
- הסבר: הדמוקרטיה היא כמו מטוטלת – היום אתה ברוב, מחר אתה עלול להיות במיעוט, ואז תרצה שיתחשבו בך
- דוגמה ישראלית: קבוצות מיעוט (כולל ערבים) יכולות להציב מועמדים ולהשתתף בבחירות
- יחידה: 1

פלורליזם

- הגדרה: ערך ועיקרון בדמוקרטיה המכיר בזכות של כל אדם, קבוצה ומדינה להביע דעות והשקפות עולם שונות, ולממש צרכים ורצונות מיוחדים
- הסבר: המילה מגיעה מלטינית – פלורל = ריבוי. הפלורליזם מאפשר לכל אחד להביע את דעתו בלי פחד. חשוב במיוחד בחברה ההטרוגנית הישראלית שמורכבת מקבוצות רבות ומגוונות
- דוגמה ישראלית: בישראל יש חילונים, דתיים, חרדים, ימין, שמאל, עדות שונות, עולים מ-137 מדינות – כולם יכולים להביע דעתם. לעומת זאת: ברוסיה לשעבר לא היה מותר לשמוע מוזיקה מערבית, באיראן ניתקו אינטרנט
- יחידה: 1

סובלנות

- הגדרה: ערך הנובע מההכרה בכבודו של אדם ובחירותו להיות שונה מאחרים – לקבל את האחר ולסבול דעות שונות ומנוגדות
- הסבר: משמעות הסובלנות היא לקבל את האחר ללא הבדל דת, גזע ומין, ולדעת לסבול גם דעות מנוגדות. תנאי הכרחי למימוש הפלורליזם. שורש המילה "סובלנות" קשור ל"סבל" – לדעת לסבול גם דעות שקשה לשמוע
- דוגמה ישראלית: המורה נתן דוגמה אישית על חוסר סבלנות בתור לכספומט, ועל נהיגה בכביש – כהבדל מאירופה שם אנשים ממתינים בסבלנות
- יחידה: 1

שלטון החוק

- הגדרה: עיקרון לפיו כולם כפופים לחוק – ללא הבדל דת, גזע ומין. החוק יוצר סדר ומסגרת חיים, כמו דבק שמחבר בין כל האנשים
- הסבר: גם ראש הממשלה וגם מנקה הרחוב שווים בפני החוק. כל חוק קיים ניתן לשינוי אם החברה חושבת שהוא מיושן. ללא חוק – אנרכיה
- דוגמה ישראלית: חוק החניונים – חוקק כדי להוזיל מחירים אך עשה ההיפך, ולכן ידרשו תיקוני חקיקה
- יחידה: 1

חברה הטרוגנית

- הגדרה: חברה המורכבת מקבוצות רבות ומגוונות
- הסבר: ישראל היא אחת המדינות ההטרוגניות בעולם – הגיעו אליה אנשים מ-137 מדינות שונות, עם תרבויות, דעות ואמונות שונות
- דוגמה ישראלית: החברה הישראלית כוללת חילונים, דתיים לאומיים, חרדים, ימין, שמאל, עדות שונות, עולים חדשים
- יחידה: 1

הפרדת רשויות

- הגדרה: עיקרון לפיו הכוח בדמוקרטיה מפוזר בין שלוש רשויות – מחוקקת, מבצעת, ושופטת – כדי למנוע ריכוז כוח במקום אחד
- הסבר: רשות מחוקקת (כנסת) = מחוקקת חוקים; רשות מבצעת (ממשלה) = מנהלת את המדינה ודואגת שהחוקים יתבצעו; רשות שופטת (בית משפט) = שופטת מי שיוצא מגדר החוק. כל רשות גם מפקחת על האחרות
- דוגמה ישראלית: כנסת, ממשלה, בתי משפט
- יחידה: 1

ביקורת פורמלית

- הגדרה: ביקורת הנעשית על ידי מוסדות שסמכותם כמפקחים על רשויות השלטון מוגדרת בחוק
- הסבר: מוסדות שזה התפקיד שלהם על פי חוק – לבדוק ולפקח על התנהלות השלטון
- דוגמה ישראלית: מבקר המדינה (מוציא דוח שנתי), הכנסת, בית המשפט, נציב תלונות הציבור
- יחידה: 1

ביקורת בלתי פורמלית

- הגדרה: ביקורת המתבצעת על ידי גופים, אזרחים או קבוצות מתוך מטרה לפקח על השלטון – לא מוגדרת בחוק
- הסבר: כל פעולה שאזרחים עושים באופן עצמאי כדי לבקר את השלטון
- דוגמה ישראלית: הפגנות, רשתות חברתיות (פייסבוק, טוויטר), כתיבת פוסטים, עמידה עם שלטים, התקשורת, ארגונים וולונטריים, דעת קהל
- יחידה: 1

משאל עם (רפרנדום)

- הגדרה: כלי של דמוקרטיה ישירה שבו שואלים את כל האזרחים שאלה ספציפית והם מצביעים כן או לא
- הסבר: מקור המילה "משאל" = לשאול את העם. כל אזרח מגיל 18 מגיע לקלפי ובמקום מפלגות יש שתי קופסאות – "כן" ו"לא". הממשלה חייבת לקבל את החלטת העם
- דוגמה ישראלית: בישראל לא נעשה שימוש במשאל עם עד היום, אבל יכול להיות בעתיד אם תהיה החלטה גורלית. שווייץ משתמשת במשאל עם כמעט על כל עניין
- יחידה: 1

מדינה טוטליטרית

- הגדרה: מדינה שבה שולט מנהיג/שליט אחד, אין בחירות, אין חופש ביטוי, ואין שוויון בפני החוק – ההיפך הגמור מדמוקרטיה
- הסבר: בדיקטטורה: אין בחירות, מנהיג אחד מחליט הכל, אין שוויון בפני חוק (המנהיג מעל החוק), ויש רק דעה אחת מותרת. כולל פולחן אישיות (חובה להעריץ את המנהיג)
- דוגמה ישראלית: דוגמאות שהמורה נתן – צפון קוריאה (אין אינטרנט, פולחן אישיות, חובה להציל תמונות המנהיג), רוסיה (איסור על מוזיקה מערבית), איראן (ניתוק אינטרנט), תאילנד (איסור לבקר את המלך)
- יחידה: 1

אנרכיה

- הגדרה: מצב של היעדר חוק וסדר – "איש הישר בעיניו יעשה"
- הסבר: כשאין חוק, אין דין ואין דיין. לכן החוק הכרחי בדמוקרטיה – הוא יוצר מסגרת שמאפשרת חיים משותפים
- דוגמה ישראלית: לא ניתנה דוגמה ישראלית ספציפית – הוצג כניגוד לשלטון החוק
- יחידה: 1

התארגנויות (ארגונים וולונטריים)

- הגדרה: זכות של אזרחים בדמוקרטיה להתארגן כקבוצה כדי לקדם אינטרסים ולמימוש רצונות – כל עוד לא פוגע באחרים
- הסבר: חלק מהפלורליזם ומהביקורת הבלתי פורמלית. בדמוקרטיה מותר ואף רצוי להתארגן כדי להילחם על אינטרסים. במדינה טוטלטירית – אסור, כי המנהיג מפחד מהתארגנויות
- דוגמה ישראלית: ועד עובדים, הפגנות נגד מחירי ביטוח אופנועים, יד שרה (ארגון להשאלת ציוד רפואי), ארגוני חברה אזרחית
- יחידה: 1

יד שרה

- הגדרה: עמותה/ארגון וולונטרי שמשאיל ציוד רפואי לנזקקים
- הסבר: דוגמה לפלורליזם ולהתארגנות חברתית בדמוקרטיה. אנשים תורמים ציוד (כמו קב"ים, שדים רפואיים) והנזקקים יכולים לקחת בחינם או בתשלום סמלי ולהחזיר
- דוגמה ישראלית: יד שרה – סניפים כמעט בכל יישוב בישראל
- יחידה: 1

חלק 3 – נקודות חשובות למבחן / Key Exam Points

מבנה הבחינה

- ⚠ הבחינה כוללת ארבעה פרקים. בפרקים א', ג' וד' יש שאלות קטע מקור/אירועים שנפתרות לפי נוסחה קבועה.
- ⚠ הבחינה נותנת שתי יחידות לימוד – משקל גבוה בתעודה.
- ⚠ מועד הבחינה: 11.6 (יוני).

⚠ יש 80% עיקריים (חוברת) ו-20% נוספים (לחלק מהתלמידים).

נוסחת הפתרון לקטע מקור – ציין, הצג, הסבר (חובה לזכור!)

המורה הכתיב את הנוסחה הבאה שחוזרת בפרקים א', ג' וד':

1. **ציין:** – רושמים את שם העיקרון / הזכות / סוג הביקורת שמופיע בקטע
2. **הצג:** – מציגים בכמה משפטים מהו העיקרון/הזכות (הגדרה כללית)
3. **ביסוס:** – מצטטים מהקטע את המשפטים הרלוונטיים שמוכיחים את התשובה
4. **קישור:** – מסבירים את הציטוט **במילים שלי** (לא לחזור על הציטוט, אלא להסביר מה הוא מראה)

דוגמה שהמורה נתן לתרגול (שאלת בגרות אמיתית)

"באחת ממדיניות אירופה התקיימו בחודש האחרון הפגנות סוערות כנגד השלטון. אלפי אזרחים יצאו להפגין, הרבה בזכות הקריאה ברשתות החברתיות (פייסבוק וטוויטר) לצאת להפגין. הסיבה: האזרחים טוענים שהשלטון לא מתנהל כראוי בתחום החברתי והכלכלי, לא מבצע את תפקידו כפי שמצופה ממנו."

שאלה:

ציין, הצג והסבר מהקטע איזה סוג של ביקורת (פורמלית או בלתי פורמלית) בא לידי ביטוי.

מפתח:

זו ביקורת **בלתי פורמלית** – הפגנות ורשתות חברתיות הן כלים של אזרחים (לא מוסדות רשמיים).

טעויות נפוצות שהמורה הזהיר מפניהן

- ⚠ **אי אפשר ללמוד אזרחות לבד** – בניגוד למקצועות אחרים, צריך מישהו שידריך על הנוסחה ועל אופן הפתרון.
- ⚠ לא לבלבל בין **עיקרון** (למשל: שלטון העם, הכרעת הרוב) לבין **זכות** (למשל: חופש ביטוי) – הם דברים שונים בנוסחה.
- ⚠ לא להתייחס ל"אינטרסים" כמילת גנאי – **לכל אחד יש אינטרסים וזה בסדר** בדמוקרטיה.

דגשים של המורה

- ⚠ **החודש הראשון קריטי** – אם מפספסים את ההבנה של הנוסחה (ציין-הצג-הסבר) בהתחלה, קשה אחר כך.
- ⚠ עד **פסח** – צריך להטמיע את כל עניין הנוסחה של פרקים א', ג' וד'.
- ⚠ המורה הדגיש: "כל מה שלמדנו על עקרונות הדמוקרטיה – שבעה עמודים בחוברת – סיכמנו ב-20 דקות של שיחה בכיתה. **החומר הוא החיים שלנו.**"
- ⚠ חשוב להדגיש בטושים/מרקרים **רק מה שהמורה אומר** – הכל מתוכנן, לא כל עמוד צריך הדגשה שווה.

עקרונות הדמוקרטיה שנלמדו בשיעור זה: שלטון העם, הכרעת הרוב, זכויות המיעוט, פלורליזם, סובלנות, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת ופיקוח על השלטון.